

Format de citation

Wernisch, Martin: review of: Derek R. Nelson / Paul R. Hinlicky (eds.), *The Oxford Encyclopedia of Martin Luther*. 3: O-W, New York / Oxford: Oxford University Press, 2017, in: *Český časopis historický*, 2021, 4, p. 898-902, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/cde2ddb0ce164f6089522b4f28b88fad>

český časopis historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées.
Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

přímo na půdě tehdejšího Švýcarska, navzdory skutečnosti, že ženevská obec k němu v plném smyslu slova nepatřila a reformovala se i v pozdnější časové fázi (srovnej s. 18). Mezi historiky ovšem tak disproportionální pohled již snad přece jen nepřevládá, a protože „kalvinismus“ svého významu a vlivu, mezinárodního i pronikajícího dovnitř Švýcarska, dosáhl stále ještě v období příručkou pojednáváním, především ve třetí části, jeho výraznější zahrnutí by také šlo dobře odůvodnit. Nicméně je pravda, že k němu i tak existuje bohatá recentní literatura, jíž lze „Švýcarskou reformaci“ doplnit, sama jí však bude doplněna excelentně.

Lexika a atlasy

Derek R. NELSON – Paul R. HINLICKY (Eds.)

The Oxford Encyclopedia of Martin Luther I–III

Oxford – New York, Oxford University Press 2017, dohromady xxx + 2145 s., ISBN 9780190461843.

Markus HEIN – Armin KOHNLE (Hg.)

Reformationsatlas. Die Reformation in Mitteldeutschland

Wettin-Löbejün OT Döbel, Janos Stekovics 2018, 212 s., ISBN 978-3-89923-384-1.

Vedle monografií a příruček je třeba alespoň stručněji zmínit také pomůcky dalších typů, jichž v souvislosti s jubileem přibýlo. V oblasti lexik by bylo možné uvést celou řádku titulů, i kdybychom se spokojili pouze s těmi, které se pojí k samotnému Lutherovi, a některé z nich by byly notně rozsáhlé. Jako příklad zdařilého slovníku tohoto druhu, široce koncipovaného, obsažného, nicméně stále ještě příručního, a proto také relativně dostupného, snad ale postačí jmenovat lexikon, připravený za účasti početných mezinárodních badatelů pod vedením Volkera Leppina a Gury Schneider-Ludorffové, profesorky církevních dějin a dějin dogmatu a theologie na vysoké theologické škole luterské evangelické církve Bavorska v Neuendettelsau (Augustaně).¹⁵

A jinak se krátce pozastavme už jen u thematicky příbuzného podniku, který je však protipólem předešlého, nakolik schůdnou střední cestu nehledal, ohromuje naopak právě svými rozměry: u „Oxfordské badatelské encyklopedie Martina Luthera“, na níž pracoval tým vedený hlavními editory Derekem A. Nelsonem,

15 Volker LEPPIN – Gura SCHNEIDER-LUDORFF (ed.), *Das Luther-Lexikon*, Regensburg 2015.

profesorem náboženství (etiky a historie křesťanského myšlení) na Wabashské koleji svobodných umění v indianském Crawfordsville, a Paulem R. Hinlickým, profesorem luterských studií na Roanocké koleji ve virginském Salemu (kam přešel po šestiletém působení na evangelické theologické fakultě Komenského university v Bratislavě, ve vlasti svých otců).

Ne že by i v oblasti náboženských dějin neexistovaly encyklopedie ještě větší; nicméně při svém thematickém vymezení tři svazky, obsahující více než dva tisíce tiskových stran, převyšují ostatní nabídku opravdu jednoznačně. Přitom počet autorů, dohromady sto třinácti ze dvanácti zemí (včetně Slovenska), i hesel, úhrnem sto dvaceti pěti, by nijak rekordní nebyl. Z porovnání těchto čísel však vyplývá, jak neobvykle rozsáhlý prostor byl vyhrazen jednotlivým pojednáním, a že tak vskutku mohly jít zároveň do šíře i hloubky a pozdržet se u dat i interpretací a jejich posunů v dějinách bádání, včetně výhledu na jeho budoucí úkoly (každé je navíc opatřeno vlastním poznámkovým aparátem i bibliografickým soupisem).

Zároveň byl značný důraz položen na interdisciplinaritu přístupů, zajišťovanou jak složením autorského kolektivu (v němž jsou i theologové, i historici zastoupeni pestře, pokud jde o jejich metodologické zakotvení a speciální zaměření), tak vzájemnou provázaností hesel. Ta jsou při zachování obvyklého abecedního řazení zároveň rozdělena do čtyř thematických bloků, věnovaných kontextům reformačních dějin, reformátorovu dílu roztržiděnému podle žánrů, obsahu jeho myšlení a světové recepci tohoto odkazu v následujících dobách, v různých jejích varietách a proměnách. V paralelně připravené digitální versi, včleněné do většího celku „Oxfordské badatelské encyklopedie náboženství (*Oxford Research Encyclopedia of Religion*)“, má být text navíc dále upravován v souladu s budoucím postupem bádání.

Neskrývaná ambice poskytnout akademikům standardní referenční dílo, jež zastíní existující konkurenci, se tedy měla o co opřít. Může však být otázkou, nakolik monumentalita slovníku nebude naplnění tohoto záměru i překážkou. Neboť pořídit si jej budou moci nejspíš jen knihovny, a ani ty věru ne všechny. Přičemž zpravodaj na tomto místě přiznává, že jemu omezený čas zkušebního přístupu k digitální versi nepostačil, aby získal o encyklopedii jakožto celku obrázek, který by sám považoval za skutečně dostačující.

Specifickou kategorii pomůcek, v příhodných situacích velmi užitečnou, představují také atlasy. A navzdory skeptickému přístupu „Oxfordské příručky protestantských reformací“ k možnostem kartografického znázornění dynamických reformačních procesů podnítilo jublování i zájem o ně. Vyšlo mu vstříc několik tvůrců. Zřejmě největší mezinárodní úspěch slavil „Atlas evropské reformace“

Tima Dowleyho, anglického publicisty, který v mladších letech působil při katedře historie v Manchesteru, a kartografa Nicka Rowlanda.¹⁶ V originálu zhotoven s dostatečným předstihem před 500. výročí, v jeho průběhu již čtenářům sloužil i v dalších jazykových verzích – včetně české, o níž se hbitě postarala Česká biblická společnost.¹⁷

Ohlas jistě nebyl bezdůvodný. Odměnil snahu nespokojit se se známým materiálem a schématy a vytvořit nový, jednotně koncipovaný i provedený soubor více než šedesáti map, opřený o soudobý stav poznání, při širokém pojetí představované látky. I zde je opět jednou representována netoliko „dlouhá reformace“, s chronologickou osou rozpjatou přes celá staletí počínaje 14. a konče 17. věkem, ale rovnou „reformace“ plurální, přítomné již v původním anglickém titulu. Atlas je proto smysluplně rozdělen do čtyř částí: „Před reformací“ – „Reformace“ – „Katolická reforma a protireformace“ – „Počátky moderní Evropy“ (zahrnující ovšem i její působení na ostatní kontinenty, ať již v podobě severoamerických osad či katolických misí). Podobně byl nepochybně uvítán vědomý „populárně-naučný“ přístup, počítající se snižující se kartografickou gramotností a kladoucí důraz na přehlednost, čitelnost a vizuální přitažlivost map (i dalšího materiálu).

Právě tato popularnost ovšem určila i meze díla, z odborných hledisek přece jen poměrně úzkého a málo obrněného proti povrchnosti i nesrovnalostem – a to nejen, i když hlavně u velmi stručných doprovodných textů. Český čtenář, který smí ocenit zpřítomnění méně známých oblastí, si je celkem snadno může uvědomit, kde jde o domácí děje a území. Je ovšem zapotřebí doznat, že nepřehlednost tuzemské situace představuje z kartografického hlediska skutečně tvrdý oříšek. To se odráží i v dílech o poznání přísněji vědeckých.

Přesto je možné latku nastavovat a udržovat výš, a z jubilejních publikací je v tomto ohledu hoden spravedlivého vyzdvižení „Reformační atlas“, připravený dílem na lipské universitě, pod vedením Armina Kohnleho, předešle představeného v roli Lutherova biografa, a vědeckého pracovníka při jeho katedře Markuse Heina, dílem (po kartografické stránce) na vysoké technické škole v Drážďanech, kde příslušný tým řídil profesor Uwe Ulrich Jäschke (jména ostatních řešerů i kartografů jsou seznamenána na s. xi a 196).

Oproti Dowleyho knížce je tento atlas výrazně větší (i formátem), i když zatímco ona se na menší ploše statečně vyrovnala se „všemi reformacemi“, on svoji

16 Tim DOWLEY – Nick ROWLAND, *Atlas of the European Reformations*, Minneapolis 2015.

17 TÍŽ, *Atlas evropské reformace* (přeložili Pavel Nápravník a Rostislav Matulík), Praha 2017.

látku vymezuje značně úžeji, hned v podtitulu mluví o reformaci ani ne jen německé, ale rovnou „ve středním Německu“. A tento pojem by šlo zúžit ještě víc, nakolik přiznaným centrem zájmu jsou vlastně saská území, ovládaná převážně Wettiny (včetně dnešního Saska-Anhaltska a Durynska). Tuto zasazenost je třeba si uvědomit, neboť zaměnit třeba i ústřední část s úplným celkem pochopitelně znamená zkreslení pohledu. Protože však právě v doličné oblasti působil po drtivou většinu svého života Luther a do značné míry i družina reformátorů kolem něho seskupená, a saští kurfiřti i vévodové patřili dílem ke klíčovým, dílem alespoň exemplárním protagonistům zeměpanského zápasu o reformaci či protireformaci, a na jejich teritoriích se průkopnický utvářely evangelické zemské církve, z nichž si mnohé další braly příklad, lze zde přece jen do značné míry mluvit o soustředění na „jádro věci“, jež dává smysl i z mnohem širšího hlediska než jen regionálně-dějepisného.

Ostatně kontexty přesahující hranice těžiskové oblasti nebylo možné opomenout, a tak i „středoněmecký“ atlas v přiměřené míře zařadil nejen textové zmínky, ale také samostatné mapy a další ilustrace, jež se přece jen vztahují netoliko k dalším částem říše a jejího celku, ale i k územím za jejími hranicemi – až po závěrečné mapy světa, zachycující, ve kterých zemích zdomácněly církve luterské a ve kterých reformované (s. 190–193). Naopak hned v druhé z celkem osmi částí, věnované „Lutherově domovině a ranému životopisu“ (předcházející prvá se pochopitelně pozastavila u „Středního Německa před reformací“), se nachází mj. podrobné znázornění reformátorovy římské cesty, s korekcemi v datování i se zachycením odchylné trasy podle staršího a novějšího bádání (s. 38n.). Do zorného pole se tudíž opakovaně dostávají také Čechy, byť většinou na sousedském okraji, a spíše tedy ve své severní části. Jako zaznamenáníhodný příklad by mohl posloužit „životní itinerář“ Philippa Melanchthona (s. 60n.), případně i jeho podíl na organizaci lokálního školství (s. 100n.), jeho korespondenční síť (s. 102–105) či pohyby vojsk ve šmalkaldské válce (s. 144n.).

Hojnost podchycených temat, tímto jen naznačená (z jiného „soudku“ bychom mohli zmínit třeba ještě „Varhanářství v Sasku“, s. 168n.), budí obdiv, a pokud jde o kvalitu zpracování, převyšuje Dowleyho populární dílko prakticky ve všech parametrech. A přitom lze doufat, že ani německý atlas zdaleka není nepřístupný zájemcům, kteří se nerekrutují z řad specialistů. Naopak je jim výslovně určen, zatímco nároku na dílo v přísném slova smyslu vědecké se jeho tvůrci zřekli, nakolik v něm nejde o „základní bádání“, ale „jen“ o zpřístupnění jeho výsledků (s. xn.). „I tak ale chce být spolehlivou, na zhodnocení příslušné literatury spočívající pomůckou“ (s. xi) – a tento záměr naplnil bohatě, byť ani jemu nebudeme přičítat

nadlidskou metu neomylnosti. Po vnější stránce je dílo hodné též uměleckého nakladatelství, které se ujalo jeho vyhotovení.

Debaty o aktuální relevanci a příštím směřování

Andreas LINDEMANN – Christian AMMER (Hg.)

Reformation. Impulsgeber für die Moderne?

(= Erkenntnis und Glaube. Schriften der Evangelischen Forschungsakademie, Bd. 48)

Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt 2017, 274 s., ISBN: 978-3-374-05239-4.

Volker LEPPIN – Michael BEYER – Martin HAUGER (Hg.)

Herausforderung Reformation. Reformationsgeschichte zwischen theologischer Deutung und historischer Forschung

(= Evangelische Impulse, Bd. 7)

Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2016, 208 s., ISBN 978-3-7887-3096-3.

Na závěr však znovu obraťme pozornost k rozměru, který k jubileím nezbytně patří: svou bytostnou povahou jsou výzvou vstoupit i do rozhovoru o aktuálním významu a relevanci událostí, jichž se vzpomíná. Už výše jsme se tohoto momentu dotýkali opakovaně, neboť se s ním v různé podobě a míře vyrovnávají i práce, jejichž přednostním záměrem je historická rekonstrukce – kterou nelze provést jinak než ze současného stanoviska. Nyní je však na místě zaznamenat, že zmíněné debaty byla v souvislosti s výročí reformace zasvěcena i hojná literatura, která vztah minulosti k přítomnosti víceméně explicitně činila hlavním předmětem.

Pokud veřejnost vůbec reformační problematice přeje sluchu, pak v ní tento způsob ptaní nepochybně rezonuje, takže na publicistické rovině i převládá. Až příliš často se tu však projevuje v podobách odstrašivým způsobem zjednodušených a zploštělých. Sřetá-li se mythus slavného stadia na světlé cestě pokroku s černou antilegendou o dobách nepochopitelné zatmělosti, vzniká hlavně zmatek. Je tedy snad reformace už jen vzdáleným, cizím kuriozem, anebo skutečně zanechává svou živou stopu v současnosti? A pokud se opravdu otiskla do procesů modernisace, pak spíše kladně či záporně, a je tedy přiměřenější chápat její dědictví jako přínos či zátěž? Co její průběh a efekty vypovídají o možnostech a povaze náboženského hnutí jako činitele společenské proměny, jejího případného katalysátoru, zesilovače,